

УДК 81'373.7: 81.373.46: 811.11
DOI: 10.32342/2523-4463-2019-2-18-20

Н.М. ТИМОЩУК,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ОРНІТОНИМОМ У ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню семантики та структури фразеологізмів з компонентом-орнітонімом у лексичній системі англійської мови. У роботі для вивчення усталених словосполук з лексемами-орнітонімами використано методи спостереження та аналізу. Матеріалом дослідження були англійські фразеологізми із назвами птахів, дібрані методом суцільної вибірки.

У результаті проведеного дослідження було розроблено семантичну класифікацію фразеологічних одиниць із компонентом «Птахи», репрезентовану у формі видових та родових категорій. Встановлено, що серед усіх фразеологічних одиниць з компонентом-орнітонімом присутні 36 назв пташок, тому до кожної групи нами було підбрано номени на позначення тих чи інших видів птахів. Відповідно перша аналізована група ФО із компонентом «Свійські птахи» містила лише 6 орнітонімів, «Дикі хижі птахи» налічували 10 орнітонімів, а остання група ФО із компонентом «Дикі нехижі птахи» є найчисленнішою та містить 20 лексем на їх позначення. Дослідження показало кількісну нерівномірність представленості видових концептів англійських фразеологічних одиниць з компонентом-орнітонімом, що засвідчує різну значущість того чи іншого виду птахів для національної свідомості.

Фразеологізми проаналізовано в аспекті їх структури та семантики, визначено кількісні показники типів фразеологізмів на основі їх структурно-семантичної класифікації за О.В. Кунінім. Результати аналізу фразеологічних одиниць з орнітонімами дають нам змогу стверджувати, що у їх структурі переважають комунікативні фразеологічні одиниці, вони мають схожі риси, адже описують фізичні характеристики, поведінку та звички птахів, ознаки, пов'язані з уживанням їжі, як і суб'єктивні уявлення людини про домашніх птахів і традиції вживання певних видів птахів у людську їжу, розмаїття зооморфних метафор.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, орнітоніми, концепт, переклад, семантика, семантичне значення.

Статья посвящена исследованию семантики и структуры фразеологизмов с компонентом-орнитонимом в лексической системе английского языка. Фразеологизмы проанализированы в аспекте их структуры и семантики, определены количественные показатели типов фразеологизмов на основе их структурно-семантической классификации А.В. Кунина. В результате проведенного исследования была разработана семантическая классификация фразеологических единиц с компонентом «Птицы», представленная автором в форме видовых и родовых категорий. Исследование показало количественную неравномерность представленности видовых концептов английских фразеологических единиц с компонентом-орнитонимом, что удостоверяет разную значимость того или иного вида птиц для национального сознания.

Ключевые слова: фразеологические единицы, орнитонимы, концепт, перевод, семантика, семантическое значение.

Виразниками світоглядних домінант етносу є фразеологізми, які «вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтується на комплексі відчуттів, почуттів, уявлень народу, інтерсеміотичних сценаріях культури певного етносу або цивілізації» [1, с. 12].

Фразеологічний фонд мови неодноразово ставав об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних лінгвістів. Зооморфні фразеологізми в англійській та українській мовах досліджували Є.К. Буточкина та Я.В. Григошкіна [2]. З.Р. Дубравська [3] проаналізувала зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів в англійській мові, розглянувши їхню семантику, функції й переклад на українську мову. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах стали предметом дослідження І.А. Салати [4].

Наслушнудумку З.Р. Дубравської, зооніми вирізняються високим ступенем поширеності та активно використовуються в різних мовах для підсилення образної характеристики людини, ситуації, досить повно й концептуально подають різні сфери матеріального й духовного життя народу. Вони репрезентують життєвий досвід людини, її поведінку, притаманні їй якості та допомагають у створенні загального образу, служать для позначення таких рис характеру, як: сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство [3, с. 51].

Серед усіх зоонімів англійської мови у фразеологічних одиницях найчастіше зустрічаються: cat (кішка), calf (теля), cow (корова), dog (собака), donkey (віслик), fox (лисиця), goat (козел), hare (заєць), horse (кінь), lamb (ягня), leopard (леопард), lion (лев), monkey (мавпа), mule (мул), ox (віл), pig, swine (свиня), rat (пацюк), sheep (вівця), squirrel (білка), tiger (тигр), wolf (вовк) та птахи: chicken (курча), cock (півень), coot (лисуха), crow (ворона), dotterel (сивка), dove (голуб), duck (качка), eagle (орел), goose (гусак), hawk (яструб), hen (курка), lark (жайворонок), magpie (сорока), nightingale (соловейко), parrot (горобець), peacock (павич), pigeon (голуб), swan (лебідь), vulture (гриф) [5, с. 112].

Таким чином, фразеологічні одиниці (ФО), що містять орнітоніми, являють собою досить велику групу лексичних одиниць, але незважаючи на значну кількість праць, присвячених фразеологізмам із зоосемічним компонентом, вони ще не є повністю дослідженими. У цій статті маємо на меті розглянути проблему обсягу та кваліфікативних ознак фразеологічних одиниць з компонентом-орнітонімом у системі англійської мови.

У роботі для вивчення усталених словосполук з лексемами-орнітонімами використано методи спостереження та аналізу. Матеріалом дослідження були англійські фразеологізми із назвами птахів, дібрані методом суцільної вибірки.

Нами було розроблено семантичну класифікацію з метою аналізу особливостей фразеологізмів із компонентом «Птахи», яку наведено на рис. 1. Відповідно до запропонованої схеми аналізовані ФО із компонентом «Птахи» розгалужуються на дві групи із такими складовими: «Свійські птахи» та «Дикі птахи». Остання ділиться на групу ФО із компонентом «Дикі хижі птахи» та групу ФО із компонентом «Дикі нехижі птахи».

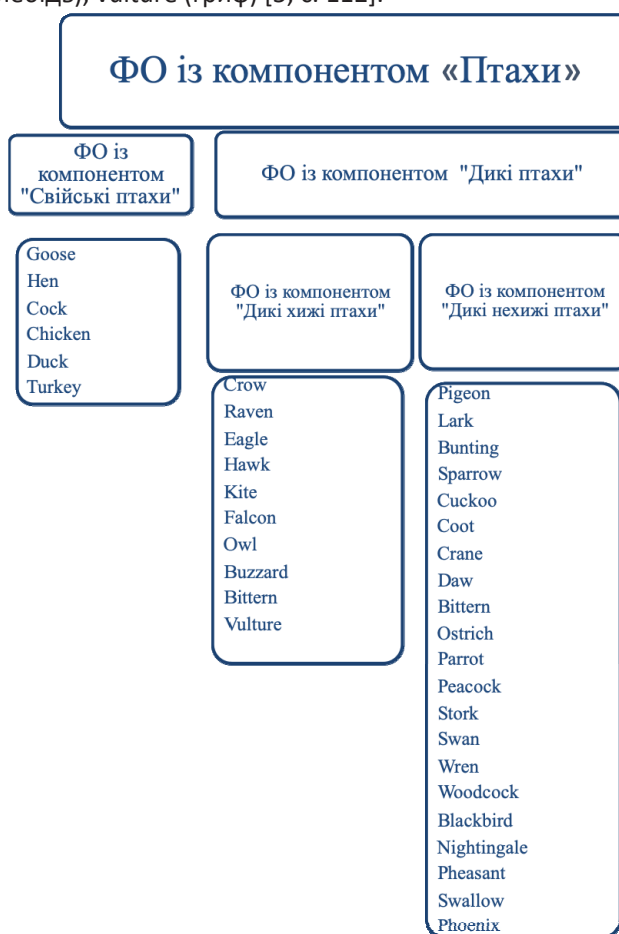

Рис. 1. Семантична класифікація фразеологічних одиниць із компонентом «Птахи»

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що серед усіх фразеологічних одиниць з компонентом-орнітонімом присутні 36 назв пташок, тому до кожної групи нами було підібрано номени на позначення тих чи інших видів птахів. Відповідно, перша аналізована група ФО із компонентом «Свійські птахи» містила лише 6 орнітонімів, «Дикі хижі птахи» налічувала 10 орнітонімів, а остання група ФО із компонентом «Дикі нехижі птахи» є найчисленнішою та містить 20 лексем на їх позначення (рис. 2).

Табл. 1 містить кількісний аналіз наповненості ФО із компонентом «Свійські птахи» у англійській мові. Принагідно зазначимо, що серед свійських птахів найчастіше вживаються *goose* (гуска) – 77 ФО, *hen* (курка) – 49 ФО, *cock* (півень) – 42 ФО; серед диких хижих птахів домінують фразеологізми з компонентами *crow* (ворона). Наведені дані засвідчують значну кількісну перевагу англійських ФО із концептом – назвою домашніх птахів порівняно з ФО із концептом – назвою хижих птахів.

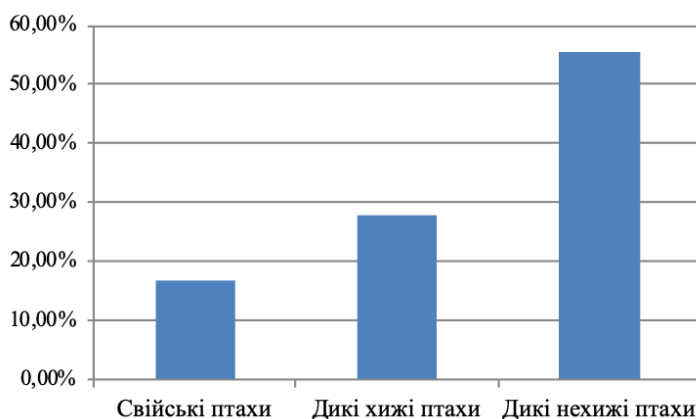

Рис. 2. Кількісне співвідношення ФО із орнітонімами

ФО з компонентом-орнітонімом, як і ФО з зоокомпонентом, як і вся оцінна лексика, сприяють вираженню почуттів, реакцій, емоційного життя людини в цілому, формуючи і позначаючи ціннісну картину світу, зокрема оцінку предметів з етичних і естетичних норм цього мовного колективу (укр. добрий – поганий, чорний – білий, англ. *good – bad, black – white*). Вони характеризують семантичний варіант, який включає в себе основу номінації, до якої додається значення характеристики, що ускладнює структуру варіанта і вносить до неї якісну зміну. У той же час лінгвістична специфіка цього значення виявляється в тому, що зміст характеристики обумовлено не стільки якостями реального позалінгвістичного об'єкта, скільки якостями, що приписуються цьому об'єкту колективною мовною свідомістю. Мова реєструє, закріплює ці якості як властиві денотату, що дозволяє регулярно використовувати назву об'єкта як еталон певних якостей [6, с. 17–18]. Наприклад, комунікативні ФО *a crow is never the whiter for washing* та її варіант *crow is never the whiter for washing herself often*, а також *the crow went travelling abroad and come back just as black*, об'єктивують концептуальну ознаку *a crow is black*. Конотативне значення наведених фразеологізмів носить негативний характер, а концептуальна ознака розглядається як незмінна та постійно властива об'єкту.

Таблиця 1

Кількісний аналіз наповненості ФО із компонентом «Птахи» у англійській мові

Кількість ФО	Компонент-орнітонім	Приклад
1	2	3
77	goose	– kill the goose that lays the golden egg – підрубати сук, на якому сидиш the goose hangs high – все йде як по маслу – to cook someone's goose – вирити самому собі яму – what's sauce for the goose is sauce for the gander – який стук, такий грюк – wouldn't say boo to a goose – мухи не зачепить

Закінчення табл. 1

Кількість ФО	Компонет- орнітонім	Приклад
1	2	3
49	hen	– hen with one chicken – <i>метушлива людина, клопотуха</i> – hen-party – <i>дівич-вечір</i> – like a hen on a hot girdle – <i>як на голках; не в своїй тарілці</i> – one chick keeps a hen busy – <i>одна дитина завдає матері багато клопоту</i> – scarce as a hen`s teeth – <i>як кіт наплакав</i>
42	cock	– as the old cock crows, so doth the young – <i>яка яблунька, такі й яблучка</i> – at cock-crow – <i>на світанку</i> – cock and bull – <i>нісенітниця, казка про білого бичка</i> – cock of the school – <i>верховеда, заводій, забіяка у школі</i> – to live like a fighting cock – <i>жити на широку ногу</i>
34	crow	– as wise as an old crow – <i>дуже мудрий</i> – yellow as a crow`s foot – <i>жовтий як лимон</i> – as black as a crow – <i>дуже чорний</i> – a white crow – <i>біла ворона</i> – breed up crows and they and they will peck your eyes out – <i>за моє жито та мене ж і бито</i>
30	chicken	– chicken feed – <i>дурниця, нісенітниця</i> – count one`s chicken before they are hatched – <i>ділити шкуру неубитого ведмедя</i> – don`t count your chicken before they are hatched – <i>курчат восени лічать</i> – spring chicken – <i>молоко на губах не обсохло, жовторотий юнак</i> – chickens come home to roost – <i>нашим салом та по нашій шкурі</i>
23	duck	– knee high to a duck – <i>горобцю по коліна</i> – fine weather for ducks – <i>дощова погода</i> – like a dying duck in a thunderstorm – <i>як мокра курка</i> – lame duck – <i>невдаха</i> – like water off a duck`s back – <i>як з гуски вода</i>
19	pigeon	– little pigeons can carry great messages – <i>мале тілом, та велике духом</i> – pigeon`s milk – <i>пташине молоко</i> – pluck a pigeon – <i>обдерти як липку</i> – stool pigeon – <i>шпигун</i> – to put the cat among the pigeons – <i>викликати переполох</i>
15	hawk	– hungry as a hawk – <i>голодний як вовк</i> – watchful as a hawk – <i>зіркий, як яструб</i> – hawks will not pick out hawks` eyes – <i>чорт чорту ока не виколе</i> – empty hand is no lure for a hawk – <i>суха ложка рот дере</i> – to watch like a hawk – <i>не відводити очей</i>
15	owl	– as silly as an owl – <i>дурний аж світиться</i> – screech owl – <i>людина, що приносить погані новини</i> – as blind as an owl – <i>сліпий як кіт</i> – to carry owls to Athens – <i>у ліс дрова возити, в криницю воду лити</i> – as drunk as an owl – <i>п`яний як чіп</i>
14	lark	– as cheerful as a lark – <i>веселий як весняний жайворонок</i> – get up with the lark – <i>вставати з півнями</i> – give a lark to catch a kite – <i>поміняти шило на швайку</i> – if the sky falls we shall catch larks – <i>якби та якби та вирости в роті гриби</i>
12	sparrow	– a sparrow in the hand is better than the pigeon in the roof, a sparrow in the hand is worth more than vulture flying – <i>краще синиця в жмені, ніж журавель у небі</i>

Структури ФО з компонентом-орнітонімом мають схожі риси, адже вони описують фізичні характеристики, поведінку та звички птахів, ознаки, пов'язані з уживанням їжі, як і суб'єктивні уявлення людини про домашніх птахів і традиції вживання певних видів птахів у людську їжу, розмаїття зооморфних метафор.

У межах структурно-семантичної класифікації О.В. Кунін виділив такі структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць.

1. Номінативні ФО, тобто фразеологізми, що означають предмети, явища і тощо.
  2. Номінативно-комунікативні ФО. Сюди належать дієслівні ФО, які можуть трансформуватися в речення при вживанні дієслова в пасивному стані.
  3. Вигуківі і модальні ФО, тобто ФО, що виражають емоції, волевиявлення тощо, але не володіють предметно-логічним значенням.
  4. Комунікативні ФО, тобто ФО зі структурою простого та складного речення [7, с. 243–331].
- Структурно-семантичні типи ФО за О.В. Куніним для фразеологізмів з номенами на позначення домашніх птахів наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Семантична класифікація фразеологічних одиниць із компонентом «Свійські птахи»

Орнітонім	Структурно-семантичний тип ФО			
	Номінативні	Номінативно-комунікативні	Вигуківі	Комунікативні
Goose	7	9	-	61
Hen	7	5	-	37
Cock	10	9	-	23
Chicken	6	8	-	10
Duck	6	4	2	11
Turkey	1	1	-	2

У нашому дослідженні більш детально проаналізуємо структурно-семантичні типи ФО з концептом «Дикі птахи», які кількісно переважають у англійській мові відповідно до даних табл. 1.

Концепт *CROW* за О.В. Куніним можна класифікувати таким чином.

1. Номінативні (6): *crow bait, a white crow* (субстантивні); *as black as a crow, like a crow in a gutter; safe as a crow in a gutter, as hoarse as an (old) crow* (ад'єктивні).

2. Номінативно-комунікативні (3): *to say the crow is white; to shoot at a pigeon and kill a crow, to have a crow to pluck (pull) with one.*

3. Комунікативні (25): *no carrion will kill a crow; a crow is never the whiter for washing; you look as if you would make the crow a pudding.*

ФО з компонентом *HAWK* поділяються на такі групи.

1. Номінативні (2): *a little hawk; between hawk and buzzard.*

2. Номінативно-комунікативні (3): *to know/tell a hawk from a handsaw; to watch somebody/something like a hawk; to have eyes like a hawk.*

3. Комунікативні (10): *a bitten makes no good hawk; hawks will not pick hawk`s eyes out; empty hands to hawks allure.*

ФО з концептом *OWL* за О.В. Куніним можна класифікувати таким чином.

1. Номінативні (6): *a might owl; an owl in an ivy-bush* (субстантивні), *as blind as an owl; like an owl in an ivy-bush; as solemn as an owl; as wise as an owl* (ад'єктивні).

2. Номінативно-комунікативні (2): *to fly with the owl, to send (carry) owls to Athens.*

3. Комунікативні (7): *an owl is the king of the night; when the owl sings the nightingale will hold her peace; I have lived too near a wood to be frightened by owls.*

Згідно із структурно-семантичною класифікацією О.В. Куніна, ФО з орнітонімом *PIGEON (DOVE)* поділяються на такі групи.

1. Номінативні (4): *Paul`s pigeon; Noah`s dove* (субстантивні), *as wise as a dockyard pigeon; as innocent (harmless, simple) as a dove* (ад'єктивні).

2. Номінативно-комунікативні (7): *to shoot a pigeon and kill a crow; to put the cat among pigeons; to catch two pigeons with one bean; to milk a pigeon.*

3. Комунікативні (8): *little pigeons can carry great messages; better a sparrow in the hand than a pigeon on the roof; eagles do not breed doves.*

Чотирнадцять ФО англійської мови містять компонент *LARK*, за О.В. Куніним їх можна класифікувати таким чином.

1. Номінативні (1): *as merry (gay, happy) as a lark* (ад'єктивні).
2. Номінативно-комунікативні (6): *give a lark to catch a kite, sing like a lark*.
3. Комунікативні (7): *he thinks that larks will fall into his mouth; lovers live by love, as larks live by leeks*.

ФО з компонентом *SPARROW* поділяються на такі групи.

1. Номінативні (2): *as pert as a sparrow; lustful as a sparrow* (ад'єктивні).
2. Комунікативні (10): *a sparrow in hand is better than a pigeon on the roof; old sparrows are ill to tame; two sparrows upon one ear of wheat cannot agree*.

У формі діаграми, наведеної на рис. 2, систематизовано проведені дослідження фразеологічних одиниць із компонентом «Дикі птахи», які кількісно переважають у англійській мові відповідно до даних табл. 1.

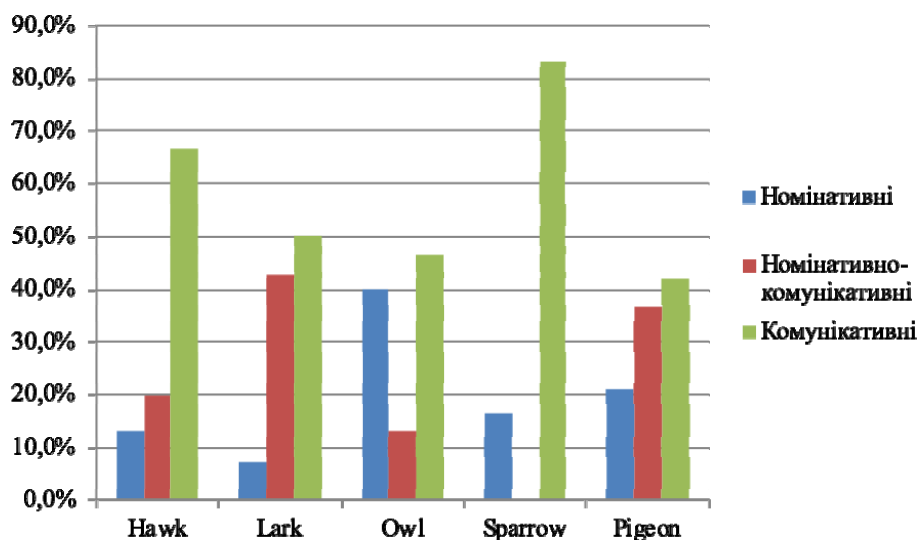

Рис. 3. Семантична класифікація фразеологічних одиниць із компонентом «Дикі птахи»

Висновки. 1. У результаті проведеного дослідження було розроблено семантичну класифікацію фразеологічних одиниць із компонентом «Птахи», репрезентовану у формі видових та родових категорій.

2. Дослідження показало кількісну нерівномірність представленості видових концептів у англійських ФО з компонентом-орнітонімом, що засвідчує різну значущість того чи іншого виду птахів для національної свідомості, що, можливо, пояснюється різним ступенем «близькості» птахів і людини. Подібний висновок можна зробити на підставі виявлення високої щільності видових концептів саме домашніх птахів.

3. Ґрунтовний аналіз ФО з орнітонімами дає змогу стверджувати, що у їх структурі переважають комунікативні ФО, беручи за основу структурно-семантичну класифікацію О.В. Куніна.

Матеріал дослідження можна використовувати у подальших лінгвістичних розвідках з порівняльної та контрастивної фразеології англійської, української та інших мов.

Список використаної літератури

1. Селіванова О.О. Нариси української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект) / О.О. Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
2. Буточкіна Є.К. Зооморфні фразеологізми в англійській та українській мовах / Є.К. Буточкіна, Я.В. Григошкіна // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – 2017. – Вип. 2. – №. 8. – С. 98–102.
3. Дубравська З.Р. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів / З.Р. Дубравська // Молодий вчений. – 2018. – № 3.1 (55.1). – С. 51–53.

4. Салата І.А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах / І.А. Салата // Філологічні студії. – 2010. – Вип. 5. – С. 57–64.

5. Панченко Е.И. Фразеологизмы с компонентом-зоонимом в украинском и английском языках/ Е.И. Панченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – 2014. – Т. 27 (66). – № 1. – С. 111–114.

6. Нагорна О.О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на мат. британського варіанта англ. мови): автореф. ... дис. канд. філол. наук / О.О. Нагорна. – Одеса, 2008. – 21 с.

7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1996. – 381 с.